

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1): 191-208

Geliş Tarihi:02.02.2019

Kabul Tarihi:29.05.2019

<https://doi.org/10.30561/sinopusd>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

FÂRÂBÎ'DE “İYİ, YETKİNLİK VE MUTLULUK”KAVRAMLARI IŞIĞINDA PDR HİZMETLERİNE FARKLI BİR YAKLAŞIM

Filiz Toprak KARAKAYA*

Enver UYSAL**

Öz

Günümüzde Psikolojik Danışma ve Rehberlik, gerek eğitim, gerekse hayatımızın diğer alanları için önemli bir yere sahiptir. Buna yönelik hizmetlerin ana kavramlarından olan ideal benlik, kendini gerçekleştirme, anlam arayışı, mutluluk gibi kavramlar ve bunlara ulaşma çabası, Fârâbî felsefesindeki iyi, yetkinlik, nihai hedef ve mutluluk kavramlarıyla benzerlik göstermektedir. Her iki disiplinin de ortak noktası, son kertede kişinin sağlıklı ve mutlu bir birey olabilmesidir. Fakat gerçek mutluluğun ne olduğu ve ona nasıl ulaşılabacağı doğru şekilde bilinmediği takdirde, bu süreç sonunda derin bir hayal kırıklığı yaşanması kaçınılmazdır. Ayrıca nihai hedefin bu dünya ile sınırlı tutulması, bu hedefe ulaşıldığında anlam arayışının ve yaşam gagesinin sona ermesi gibi önemli bir sorunu da beraberinde getirecektir. Bu ise PDR çalışmalarının zayıf halkası olarak görünmektedir. Çalışmada önce konunun kavramsal boyutu üzerinde durulmuş, PDR hizmetlerinin temelini oluşturan anlam arayışı, öz farkındalık ve özellikle A. Maslow'un düşüncelerine dayanarak kendini gerçekleştirme kavramı ile PDR'de nihai gayeler belirlenmeye çalışılmıştır. İkincil olarak Fârâbî'nin özellikle *Tahsîlu's-Saâde*, *Tenbîh alâ Sebîli's-Saâde*, *Fusûlü'l-Medenî* ve *el-*

* Bursa Uludağ Üniv., SBE Yüksek Lisans Öğrencisi. filiztoprakkarakaya@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3980-1767>.

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, euysal@uludag.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7975-9762>.

Medînetü'l-Fâzıla adlı eserlerinde *iyi, yetkinlik ve mutluluk* kavramları incelenmiş, filozofun bu kavramlarla ulaşmak istediği nihaî amaç tespit edilmeye çalışılmış, sonra da iki alan arasındaki benzerlikler, ortak yönler ve ayrışmalar değerlendirilmiştir. Fârâbî'nin bu kavramlara ahlâkî ve metafizik bir boyut yükleyerek insanın ancak bu yetkinlikle iki dünya mutluluğuna ulaşabileceğini vurguladığı görülmüş, PDR hizmetlerinde ise kendini gerçekleştirme çabasında insanın, öteki dünya mutluluğunu göz ardı ettiği gözlemlenmiştir. Son olarak da, Fârâbî'nin vurgulayıp öne çıkardığı boyutun dikkate alınmasının, PDR hizmetlerinde eksik gibi görünen halkayı tamamlayabileceğine dikkat çekilmiştir. Çalışmada analiz, sentez ve değerlendirme yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Fârâbî, Mutluluk, Kendini gerçekleştirme, Öz farkındalık, Yetkinlik.

A Different Approach to Psychological Counseling and Guidance Services in the Light of “Good, Competence and Happiness” Concepts of Fârâbî

Abstract

Today, Psychological Counseling and Guidance has an important place both for education and other areas of our lives. The concepts of ideal individuality, self-realization, search for meaning, and happiness, which is one of the main concepts of services for this purpose, are similar to the concepts of good, competence, the ultimate goal and happiness in Fârâbî philosophy. The common point of both disciplines is that the individual can be a healthy and happy individual in the final analysis. But in case of not known correctly of the subjects about what is true happiness and how to reach it, it is inevitable to be a deep disappointment at the end of this process. In addition, limiting the ultimate goal by this world will bring about an important problem, such as the end of searching for meaning and life purpose when achieving this purpose. This situation is seen as a weak link in PCG studies. In this study, firstly, the conceptual dimension of the subject is emphasized, the search for meaning that forms the basis of PCG services, self-awareness and especially the concept of self-realization based on the thoughts of A. Maslow was tried to determined the final objectives in PCG. Secondly, especially in the Fârâbî's studies which named as *Tahsîlu-Saâde*, *Tenbîh alâ Sebîli's-Saâde*, *Fusûlü al-Medenî* and *al-Medînetü'l-Fâzıla*, the concepts of good, com-

petence and happiness are examined and tried to determine the ultimate goal that the philosopher wants to achieve with these concepts. Then the similarities, common points and divergences between the two fields were evaluated. It was observed that Fârâbî emphasized that human beings can only achieve two world happiness by putting a moral and metaphysical dimension in these concepts. In PCG services, it has been observed that people ignore the happiness of the other world in their efforts of self-realization. Finally, it was pointed out that the fact that Fârâbî emphasized and highlight might complement the ring that seems to be missing in PCG services.

Keywords: al-Fârâbî, Happiness, Self-Actualization, Self-Awareness, Perfection.

Giriş

Çağımızda hızlı yaşanan teknolojik gelişmelerle modern insan bir yandan sanal ortamda çok büyük bir kitleyle kolay ve hızlı bir iletişim imkânı bulurken, diğer yandan gerçek sosyal hayattan ve hatta kendinden gittikçe uzaklaşarak derin bir yalnızlığa ve yabancılaşmaya sürüklenmektedir. Kişinin içine düştüğü bu yalnızlık ve yabancılaşma; benlik saygısı, çaresizlik, saldırganlık, bağımlılık, depresyon, anlam yokluğu gibi çok önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu problemlerle baş edemeyen insanın, nihayetinde “kendini gerçekleştirememesi” ve buna bağlı olarak “mutsuzluk” gibi derin problemleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum, son zamanlarda Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik (PDR) hizmetlerine duyulan ihtiyacı her geçen gün artırmaktadır. PDR hizmetlerinin nihai hedefi olan öz farkındalık (self-awareness) ve kendini gerçekleştirme (self-actualization), eğitim felsefesinin de merkezi kavramları haline gelmiştir.

PDR hizmetlerinin geçmişi sanayi inkılabına dayansa da kişinin kendini gerçekleştirebilmesi manasında “yetkinlik” ve anlam arayışında; bir başka şey için değil, yalnızca kendisi için iyi olan “saf iyi”yi bulma, Antik Yunan felsefesinden İslâm felsefesine kadar pek çok filozofun üzerinde durduğu önemli bir konu olmuştur. Bu bağlamda İslâm felsefesi açısından öne çıkan ilk filozof Fârâbî’dir denilebilir.

Fârâbî insanı bir akıl varlığı olarak tanımlar ve mutlulukla ilgili kuramını bu tanım üzerinde temellendirir. Ona göre mutlu olmak her şeyden önce insanın rasyonel yapısı ile ilgilidir, ama o, insanın maddi realitesini de göz ardı etmez. Onun düşüncesinde her varlık kendine özgü olan yetkinliğe ulaşma gayretiyle yaratılmıştır. İnsanın müstefad akıl düzeyine ulaşıp Faal akıl ile “ittisal” durumuna geçmesi, hem var olma gayesi hem de en nihai gayesi olan yetkinlik durumudur. Bu durum, insanın elde edebileceği en yüce mutluluktur (es-saadetü'l-kusvâ) (Aydınlı, 2014).

Yaratılıştaki bu nihai hedefi gerçekleştiremeyen insan, onun yerine koyduğu hedeflere ulaştığında, yaşadığı kısa süreli bir hazzın ardından gerçek isteğinin o olmadığını anlayacak, tekrar bir mutsuzluk ve anlam arayışına girecektir.

Çalışmamızda kişinin hayatının yalnızca bir bölümünde değil, tüm yaşamı boyunca bireyselliğinden önce bir insan olarak, PDR hizmetlerinin de nihai hedefinde olduğu gibi, kendini tanıması ve bu doğrultuda mutlu ve sağlıklı bir birey olarak kendini gerçekleştirmesine Fârâbî üzerinden bir bakış yapmaya çalışacağız.

Konu ile ilgili olarak Fârâbî’de “mutluluk, iyi, yetkinlik” kavramları *Tahsîlu’s-Saâde*, *Tenbîh alâ Sebîli’s-Saâde*, *Fusûlü’l-Medenî*, *el-Medînetü’l-Fâzıla* gibi eserlerinde analiz edilecek ve bu kavramlar PDR hizmetlerinin temelini oluşturan anlam arayışı, öz farkındalık, kendini gerçekleştirme ile mukayese edilecektir.

Dünya Sağlık Örgütü, sağlıklı olma halini; yalnızca hastalık ya da sakatlık bulunmaması demek olmayıp, aynı zamanda bedensel, ruhsal ve sosyal yönlerden de tam bir iyilik durumu şeklinde tanımlamaktadır (Dünya Sağlık Örgütü Tüzüğü, 1948). Günümüzde modern psikiyatrinin de *ruh sağlığı* derken kastettiği, büyük oranda akıl sağlığıdır. İnsan, ruh ve bedenden oluşan bir *akıl varlığı*dır. Bedenin ihtiyaçlarının giderilmesinin önemli olduğu kadar, ruhun ihtiyaçlarının karşılanması ve giderilmesi de önemlidir. Ruh, ancak kendi yetkinliğini kazandığında huzur bulur. Tanımda geçen *sosyal yönlerden de tam iyilik hâli* ise; ancak, kendini gerçekleştirmiş, özgüven sahibi, toplumda kendine bir yer edinip o toplumun parçası olabilmüş bireyin ulaşabileceği bir durumdur.

1. Psikolojik Danışma Ve Rehberlik

Çalışmamızda psikolojik danışmanlık ve rehberliğin türlerine, modellerine, kullandığı yöntem ve tekniklere değinilmeyip, genel manada psikolojik danışmanlık ve rehberliğin anlamına ve onun nihai hedefinin ne olduğuna değinilecektir.

Rehberlik, geniş tanım yelpazesine sahip kavramlardan biridir. Bunun sebebi, belki de etki alanının olabildiğince geniş olması ve insanın değişen ruhsal ve akli yanına hitap ediyor olmasıdır. Ama yine de pek çok tanımda altını çizebileceğimiz önemli benzerlikler bulunmaktadır. Şimdi Milli Eğitim Bakanlığı'nın kurumsal sitesinde yer verdiği tanımlar dâhilinde rehberlik kavramının kapsamını tespit etmeye çalışalım.

“Rehberlik; problem çözebilmesi, bağımsız hale gelebilmesi ve içinde yaşadığı toplumun sorumlu bir üyesi olabilmesi için, bireye verilen yardım sürecidir. Rehberlik; demokratik ortam içinde bireyin kapasite ve yeteneklerini en uygun biçimde geliştirmeyi amaçlayan ve uzman kişilerce verilen tüm eğitim programının bir parçası olarak sunulan hizmetlerdir. Rehberlik; kendini anlaması, ev, okul ve topluma en iyi uyum sağlarken kendi kendini yönetebilmesi için bireylere yardım etme sürecidir. Rehberlik; kendini ve kendi dünyasını anlaması için bireye yardım etme sürecidir. Rehberlik; ferdin en verimli bir şekilde gelişmesi ve tatminkâr intibaklar sağlamasında gerekli olan tercihleri, yorumları ve planları yapmasına, buna yönelik kararları vermesine yarayacak bilgi ve hünerleri kazanması ve bu tercih ve kararları yürütmesi için ferde yapılan sistemli profesyonel yardımdır. En geniş anlamında rehberlik; bir insanın başka bir insana ya da gruba, o insanın ya da grubun en iyi bir biçimde yaşamasına, insanların kendilerini gerçekleştirmelerine en elverişli yolları bulabilmeleri için yapılan yardımlardır. Rehberlik; bireyin yeterlilikleri yetenekleriyle en üst düzeyde gelişerek gereksinmelerini doyumunda, benliğine uygun rol kavramlarını geliştirerek çevresindeki durumlarla ilişkisinde uyum sağlaması için gerekli problem çözme, karar verme bilgi ve becerisini kazanmasında; benlik kavramı ile bağdaşan doğal ve toplumsal gerçeği içinde bir öğrenen olarak anlamlı ve mutlu bir yaşam sürdürmesinde, bireye profesyonel kimselerce yapılan bilimsel ve sistematik yardım sürecidir” (Bkz.http://mebk12.meb.gov.tr/mebiysdosyalar/25/20/7480_55/dosyalar/2015_01/20041658_rehberlik.pdf, 21 Eylül 2018).

Tüm bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere psikolojik danışmanlık ve rehberliğin ilk gayesi kişinin kendini, gerçeğe en yakın şekilde tanımasını ve doğru bir benlik algısına sahip olmasını sağlamaktır. Bununla birlikte kişide bir öz farkındalık yaratmak, yeterlilik ve yeteneklerini en üst seviyede kullanarak yaşadığı toplumla uyum sağlamasına yardımcı olmak ve en nihayetinde ana gaye olarak da kendini gerçekleştirme etkinliğine katkıda bulunmaktır.

Özetle rehberlik bireyin kendisine yardım merkezinde toplandığı için bu noktada *benlik*, *benlik algısı* ve *kendini gerçekleştirme* kavramlarını açmakta yarar vardır:

1.1 Benlik ve Kendini Gerçekleştirme

Benlik sözlükte; “bir kimsenin kendisini kendisi yapan özellik, kişinin öz varlığı, kendilik, kişilik” olarak tanımlanmaktadır. Arapçada *benlik* ya da *kendilik* kavramının karşılığı olarak nefis kelimesi kullanılmaktadır (Mutçalı, 2011). İngilizce ve Almancada ise *self* ve *ego* kelimeleri kullanılmaktadır. Benlik kavramının yerine kullanılan diğer kelime ikilisi ise *öz* ve *özbendir* (Kımtır, 2012; Köknel, 2001).

Genel anlamıyla bakacak olursak benlik; bir kişinin kendisini diğer herkesten ve her şeyden ayrı, eşsiz bir bütünlük olarak algılaması ve bunun bilincinde olmasıdır. Benlik kavramı, gerek felsefede gerekse psikolojide ağırlıklı bir yer tutar. Felsefi yönelime bağlı olarak tanımı değişse de, hepsindeki ortak öge, kendi varlığının bilincinde olma ve iradi eylem yetisidir. Bu genel tanımdan yola çıkarak yapılmış daha özel tanımlara gelince, bunları şöyle sıralayabiliriz: Bilinen, hatırlanan, hissedilen, gözlenen şeyden farklı olarak, bilen, hatırlayan, acı çeken, arzulayan şey, ego, her türlü öznel yaşantının altında yatan bütünleştirici ilke, ruh, insanda doğuştan geldiğine ve kendini gerçekleştirmeye, kusursuzluğa, mükemmelliğe ulaşma yönünde insanı güdülediğine inanılan temel, evrensel potansiyeldir. Bu tanım daha çok Maslow ve Horney gibi hümanistik perspektife sahip psikologların tanımıdır (Budak, 2000). Bir başka ifade ile benlik, kişinin “*ben kimim?*” sorusuna verdiği cevaplar bütünüdür. Kişinin kendi benliği hakkında sahip olduğu doğru veya yanlış tüm hipotezlere *benlik algısı* denir. Bir kişinin kendi hakkında sahip olduğu bilgiler ne kadar doğru ise, benlik algısı da o derecede doğru ve tutarlıdır.

Benlik, kendini gerçekleştirmeye, mükemmelleştirmeye yönelimlidir. Kendini gerçekleştirme, bireyin kendini tamamlaması, kendisi olması ve bu çaba için geçen süreç olarak tanımlanır (Gürses, 2017). Kendini gerçekleştiren kimse, kendine olan yabancılaşmadan kurtulup, kendi gerçek kimliğine ve bütünlüğüne ulaşabilmiş, tüm gizil güçlerinin farkında olan ve kapasitesini tam olarak kullanan yetkin kimsedir. Kendini gerçekleştirme yolunda ilk basamak, kişinin kendini tanımasıdır. “Kendini bil” ilkesi felsefenin en ciddi konularından biridir. *Benlik* bizim ne olduğumuz ise, *ideal benlik* de ne olmak istediğimizdir. Bazen kişi ideal benliğinin ne olduğunu bir türlü doğru tespit edemediğinden, sürekli kendine yeni hedefler koyar. Fakat hiçbirinde kararlı kalmaz. Maruz kaldığı her etki ile birlikte ideal benliğini yeniden şekillendirir, fakat ona bir türlü ulaşamaz. Bazen de bazı insanlar, kendisi için hedeflediği ideal benliğe ulaştığında bütün problemlerini çözmüş olacağını düşünse de, aslında olmak istediğinin ya da olması gerekenin o olmadığını anlayıp derin bir mutsuzluğa kapılır. Friedrich Nietzsche’nin “açıkça büyük amaçlar tasarlayan ve daha sonra bu amaçlar için oldukça yetersiz olduğunu kavrayan kimse, çoğu zaman bu amaçlardan vazgeçecek kadar güçlü de değildir. İşte o zaman ikiyüzlülük kaçınılmazdır” (Nietzsche, 2015: s. 298) sözü tam da bu durumu ifade eder. Kendini gerçekleştirme yolunda çekilen türlü sıkıntıların temel nedeni, bireyin gerçek benliğini iyi tanımaması veya kabullenmemesi, ideal benliğin ne olduğunu doğru tespit edememesidir. Kişi ne derece doğru benlik algısına sahipse, buna bağlı olarak ideal benliğe yaklaşması ve kendini gerçekleştirebilmesi de o denli mümkündür. Tam aksine benlik algısı benliğinle ne derece tutarsız ise, ideal benliğe yaklaşması ve kendini gerçekleştirebilmesi de o denli imkânsızdır. Doğru benlik algısı, bireyi ideal benliğe, ideal benlik ise kendini gerçekleştirmeye götürecektir en önemli basamaktır. Kendinin kim olduğunu ve aslında kim olması gerektiğini bilen kişi, hayatında bir değişim yapma fikrini geliştirebilir. Değişim ise kendini gerçekleştirmenin bir parçasıdır.

Bu konuda önemli çalışmalar yapan psikologların başında hiç şüphesiz hümanistik perspektifin önemli temsilcilerinden biri olan Abraham Maslow (1908-

1970) gelir. Ona göre kendisine imkân sağlandığı takdirde, her insan eninde sonunda, tüm gizli güçlerinin farkına varacak ve kendini gerçekleştirebilecektir. Maslow'un çalışmaları sağlıklı bir kişiliğin nasıl oluştuğu üzerinde odaklanmıştır. O, insan davranışlarını belirleyen en önemli etkenin, ihtiyaçlar olduğunu savunarak güdülemeyi açıklamaya çalışır. Hümanistik perspektife sahip psikologlara göre insan davranışlarını yöneten en önemli güdü, kendini gerçekleştirme güdüsüdür (Gürses, 2017).

Maslow, herkes için dereceleri farklı olmasına rağmen, tüm insanlar için aynı olduğunu söylediği ihtiyaçları, basamaklara ayırmıştır. Bu ihtiyaçların sıralaması:

- 1.Fizyolojik ve temel ihtiyaçlar
- 2.Güvenlik duygusu ihtiyacı
- 3.Ait olma ve sevgi
- 4.Saygı, takdir, tanınma, başarılı olma, ego (öz saygı)
- 5.Kendini gerçekleştirme,

şeklindedir. Buna göre her insan, en alt basamaktaki ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra bir üst basamaktaki ihtiyacını karşılayarak mutlu olur (Aytaç, 2000). Bu basamakların herhangi birindeki eksiklik, kendini gerçekleştirme yolunda bir engeldir. Çünkü bu gereksinimlerin her biri, diğerini gerçekleştirme motivasyonunun ön koşuludur. Alt düzeyde olan gereksinim karşılandığı zaman, bir üst gereksinime geçilir. Piramidin en alt basamağını barınma, korunma, açlık, susuzluk, hayatta kalma gibi temel ve fizyolojik ihtiyaçlar oluştururken, üst basamaklara doğru gidildikçe daha özel olan ihtiyaçlar yer alır. Nihayetinde beşinci ve en üst basamağı ise PDR'nin nihai hedefi olan kendini gerçekleştirme oluşturur.

Bu noktada haklı olarak şu soru akla gelebilir: Kendini gerçekleştirme aşamasına gelmiş, her şeye sahip olduğu halde, bir türlü kendini mutlu hissetmeyen bireylerin varlığı mümkün müdür? Maslow'a göre piramitte üst basamaklara çıktıkça insanların kullandıkları potansiyel yüzdesi düşmektedir. İnsanlar kendini gerçekleştirme ihtiyacının ancak %10 unu karşılayabilmekte, üst basamaklara doğru çıktıkça ve başarısızlık arttıkça, kişi potansiyelini alt basamaklara yönlendirmektedir. Bu sebeple verimlilikte başarı sağlamanın en güvenilir yolu, insan gücü ve potansiye-

lini en yükseğe çıkarmaktır. Bunun için ise insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve başarısızlığa karşın güven duygusunu yerleştirmek gerekmektedir (Aytaç, 2000).

Alt basamaklardaki her ihtiyacı karşılayarak kendini gerçekleştirme aşamasına gelmiş, ancak bu ihtiyacının yalnızca % 10'unu karşılayabilmiş, bu sebeple kendini bir türlü mutlu hissedemeyen bireylerin durumu ise özel bir çalışma konusudur.

A. Maslow'a göre kendini gerçekleştirmiş insanlara baktığımızda, şu niteliklere sahip olmaları gerektiğini görürüz:

- a) Gerçeği olduğu gibi algılayabilme
- b) İçten geldiği gibi davranabilme
- c) Bir probleme dönük olma
- d) Kendine yeterli olma
- e) Çevreden bağımsız olma
- f) Takdir edebilme
- g) İnsanlıkla özdeşleşme
- h) Demokratik bir karakter yapısına sahip olma
- i) Nüktedanlık
- j) Yaratıcılık
- k) Sosyal kalıplaşmaya direniş (Gürses, 2017: 39, 40).

2. Pdr-Felsefe İlişkisi

Maurice Reuchlin'in *Psikoloji Tarihi* adlı eserine başlarken kullandığı "psikoloji, felsefenin 'ruh'a ayrılmış dalı olarak kalsaydı, psikoloji tarihi insan düşüncelerinin ilk izleriyle başlayacaktı" (Maurice Reuchlin, 1975: 1) ifadesi, felsefenin psikolojiyi ne derece kapsadığını anlatmak için söylenen en özlü cümlelerden biridir.

Peki, felsefe ne zamandan beri psikolojik danışmanlık ve rehberlik ile ilgilenmiştir? Fransız filozofu Michel Foucault'un da dediği gibi "insan, insani bilgiye sorulmuş olan ne en eski, ne de en sabit problemdir" (Foucault, 2001: 538). İlkçağ Yunan felsefesinde felsefenin ana temasını varlık, oluş ve bozuluş ile değişim

problemi üzerinde şekillenen doğa felsefesi oluşturur. Cicero'nun ifadesiyle Sokrates felsefeyi gökten yere indirmiş, insanî, ahlâkî, toplumsal ve siyasî problemleri felsefenin ilgi alanına çekerek antropolojik dönemin başlatıcısı olmuştur.

Şüphesiz Sokrates'in bu felsefi probleme geçişi, yaşadığı dönemde Atina'da ortaya çıkan demokrasi olgusuyla yakından ilgilidir. Demokrasinin, halkın geniş kitlelerinin siyasal hayata katılmasına imkân vermesiyle Atinalı özgür erkekler, şehirlerinin yöneticilerini, ordularının kumandanlarını seçebiliyor, mahkemelerde yargıç ya da jüri üyesi olarak yer alabiliyorlardı. Tüm bunlar başarılı “yurttaş insanlar” a ve onları yetiştirecek eğitimcilerle olan ihtiyacın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum, salt hikmet arayışı yerine, beklentilere cevap vermek üzere şehir şehir dolaşarak yönetim, cedel, retorik, dilbilgisi, ikna sanatı, mantık, matematik ve edebiyat gibi birçok alanda para karşılığında dersler vererek, dil oyunları ile yanlış doğru, doğruyu yanlış gösterme konusunda insanları eğitip, onlara danışmanlık hizmeti vererek rehberlik eden Sofistlerin sahneye çıkmasına yol açmıştır (Arslan, 2016).

Felsefe tarihinde, hayatı ile öğretisi arasında tutarlılık olan, inandığı gibi yaşayıp, inandıkları uğruna can veren bir filozof olarak karşımıza çıkan Sokrates'in mücadelesi, bu noktada önem arz etmektedir. Çünkü o, ilmin para ile satılmasını, hele hikmet arayışı yerine, dil oyunları ile hakikatin yanlış, yanlışın ise hakikatmiş gibi gösterilmesini felsefenin onuru ile bağdaştıramıyordu.

Bir ahlâk filozofu olarak Sokrates, Delfi tapınağının girişinde de yazdığı gibi “kendini bil”meye önem vermiş, erdem ile bilgiyi özdeşleştirmiştir. Ona göre insan, “bilinçli kişilik”tir. İnsanın erdemi “yetkinliği”, doğasının peşinden koştuğu ereği ise “mutluluk”tur ve insanın ereğini yerine getirmesine hizmet eden her şey “iyi”dir (Arslan, 2016). Sokrates'e göre insanın yetkinliği, bilinçli bir kişiliğe sahip olabilmesidir. Sokrates'in sorgulayarak elde etmeye çalıştığı bilgi, mutluluğa götüren bilgidir. Yine onun erdemle özdeşleştirdiği ve insanı mutluluğa götüren bilgi ise, neyin iyi, neyin kötü olduğunu ayırt edebilmeye götüren bilgidir. Buradan hareketle Sokrates'e göre bilginin erdeme, erdemin de mutluluğa götürdüğünü söyle-

yebiliriz. Fakat Aristoteles'e göre bir insanın yalnızca erdemli olması, onu mutluluğa götürmeye yetmez. Onu, mutlaka bir etkinlikle göstermesi gerekir. Çünkü hayattaki iyi ve güzel insanlardan yalnızca doğru eylemde bulunanlar başarılı olurlar. Tıpkı olimpiyatlarda güçlülere değil, yarışanlara taç giydirildiği gibi. Ve bu etkinlik, yine onun "bir kırlangıçla bahar gelmez" ifadesiyle anlatmak istediği gibi, süreklilik arz etmelidir (Aristoteles, 2015).

2.1. Mutluluk

İslâm felsefesinde mutluluk kavramını, Aristo'nun düşüncelerinden etkilenmekle birlikte, dinî düşünceleri de göz ardı etmeksizin, sistematik olarak ele alan filozof, Fârâbî'dir. Bir sistem filozofu olan Fârâbî, felsefesinin merkezine siyaseti koyarken, mutluluğa götüren erdem eksenli ahlâkı da siyaset felsefesinin içine büyük bir ustalıkla yerleştirmeyi başarmıştır. Ona göre ahlâk, kişilerin; siyaset ise toplumun mutluluğunu amaç edinmektedir. Mehmet Aydın'ın deyimi ile psikoloji ve ahlâkta *mutlu olmak*, siyasette ise *mutlu etmek*, onun felsefesinin ağırlık noktasını teşkil eder (Mehmet Aydın, 1973: 303). Fârâbî'nin siyaset felsefesi, esas olarak insanın hem bu dünyada, hem de ahirette nasıl mutlu olacağını bilme ve gerçekleştirme amacı üzerine yoğunlaşmıştır. O, siyaset ve ahlâkı birbirini içine giren konular olarak görür. Hatta bir bakıma onun, siyaseti ve ahlâkı, bir ve aynı sorunun iki ayrı görüntüsü olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bunu, siyasete ilişkin eserlerinden bazılarına *Mutluluk Yoluna Yönelme*, *Mutluluğun Kazanılması* gibi isimler vermesinde de görebiliriz (Fârâbî, 2015).

Fârâbî için insanın amacı, nihai amacının ne olduğunu bilmesi ve bunu gerçekleştirmesidir. İnsanın nihai amacı ise, *Tenbîh alâ Sebîli's-Saâde*'de belirttiği gibi, üzerinde tartışmaya gerek bile olmayacak kadar açık ve net bir şekilde "mutluluk"tur:

"Mutluluk her insanın arzuladığı bir amaçtır; ona kendi çabasıyla yönelen herkes, ancak bir "yetkinlik" (kemal) olmasından dolayı yönelir; çünkü o çok meşhur bir amaçtır ve bunun böyle olduğunu açıklamak için herhangi bir söze gerek yoktur. İnsanın arzuladığı her yetkinlik ve her amaç, ancak bir "iyi"

(hayr) olduğu için arzulanır. Bu bakımdan, her “iyi” şüphesiz tercih edilir. İyi ve tercih edilebilir olmaları sebebiyle arzu edilen amaçlar çok olduğuna göre, mutluluk, tercih edilen iyi şeylerden biridir” (Fârâbî, 2017b: 145)

Fârâbî’de hiçbir insan, ilk andan itibaren mükemmelliğe haiz olarak var olmaya müsait değildir (Fârâbî, 2017a). Ama her varlık kendine özgü en son yetkinliğine ulaşmak için yaratılmıştır. Dolayısıyla her varlık ve tabii ki insan da kendine özgü yetkinliği elde edebilecek imkânlarla varlığa getirilmiştir. Bu yetkinlikten insana özgü olana “*en yüce mutluluk (es-saâdetü ’l-kusvâ)*” denir. Zira ulaşmayı arzu ettiği mutluluğa kendi gayretiyle yönelen her insan, bir yetkinlik olmasından dolayı ona yönelmektedir (Fârâbî, 2017b: 145).

“İnsandaki ilk akılsallar, onun ilk mükemmelliğini teşkil eder. Ancak bu akılsallar ona sadece nihai mükemmelliğine ulaşmasında kullanılmak üzere verilmişlerdir. Bu nihai mükemmellik ise, mutluluktur. Mutluluk, insan ruhunun varlık bakımından kendisine dayanacağı bir maddeye ihtiyaç duymayacağı bir mükemmellik derecesine ulaşmasıdır. Ve insan, ilk akledilir ilkeleri ve bilgileri kullanarak ilimler ve sanatları elde eder; fiillerinde güzel ve çirkin olan şeyleri bildiren ilkeleri ve mutsuzluğu da onunla idrak eder. Bu mertebeye ancak bazıları fikri, bazıları bedeni olan fiillerle ulaşılır. Bunlar gelişigüzel fiiller değil, kesin ve belirli istidat ve melekelerin sonucu olan kesin ve belirli fiillerdir. Çünkü mutluluğa engel olan iradi fiiller de vardır. Mutluluk, kendisi için istenen, hiçbir zaman bir başka şeyin elde edilmesi için istenmeyen, iyiliktir. Onun ötesinde insanın elde edebileceği daha büyük bir şey yoktur. Mutluluğun elde edilmesinde yararlı olan iradi fiiller, güzel fiillerdir. Bu fiillerin kendilerinden doğdukları istidat ve melekeler de, erdemlerdir. Bunlar kendi özleri bakımından değil, mutluluğun kendisinden ötürü iyi şeylerdir. Mutluluğa engel olan fiiller ise, kötü şeyler, yani kötü fiillerdir. Bu fiillerin kendilerinden doğduğu istidatlar ve melekeler ise eksiklikler (nakâis), erdemsizlikler (rezâil) ve aşağılık niteliklerdir” (Fârâbî, 1997:90, 91).

Fârâbî için mutluluğu kazanmak, hem iradi bir eylemi gerektirir, hem de tıpkı Aristoteles’te olduğu gibi, süreklilik sonucunda gelişir. Ona göre iyi fiiller

insanda ya tesadüfen bulunabilir ya da onları gönüllü olarak, kendi rızası ile yapmayı tercih etmediği halde, yapmak zorunda bırakılabilir. Oysa iyi şeyler insanda bu şekilde bulunduğu mutluluğa sebep olmazlar; bilakis, insan onları ancak gönüllü olarak, yani kendi iradesi ile isteyerek yaptığında, onlarla mutluluk elde edebilir. Yani insan ilk yetkinliği ile doğsa bile, ikinci yetkinliğini kazanmak zordur. İnsana özgü yetkinlikten kastedilen mana da budur. Fakat mutluluk için bu kadarı yeterli değildir, bilakis bütün yaptıklarında ve baştan sona bütün hayatında “iyi”yi tercih etmesiyle mutluluğu elde edebilir (Fârâbî, 2017b).

Fârâbî, insanda bulunan besleyici gücün bedene, duyu ve tahayyül güçlerinin ise hem bedene, hem de akılsal güce hizmet için var olduğunu, bu üç gücün bedene hizmetinin ise netice itibariyle akılsal güce hizmet ettiğini söylemektedir. Akılsal gücün ameli ve nazari olmak üzere iki kısmı vardır. Ameli akıl, nazari akla hizmet için vardır. Nazari akıl ise başka bir şeye hizmet için değil, yalnızca mutluluğa ulaştırmak için vardır. Bütün bu güçler, arzu gücüyle birlikte bulunurlar. Arzu gücü ise kendi payına hem duyu, hem tahayyül, hem de akıl gücüne hizmet eder. Hizmetkâr idrak güçleri, hizmet ve fiillerini ancak arzu gücünün yardımıyla yapabilir. Arzu kendileriyle birlikte bulunmadıkça, fiillerini kendi başlarına yapmakta yeterli değildir. Zira irade, idrak edilen şeye arzu gücüyle yönelmedir. Bu mutluluk nazari akılla bilindiğinde, arzu gücüyle bir amaç olarak tesis edilip istendiğinde, düşünme gücüyle, tahayyül ve duyu güçlerinin de yardımıyla bu amaca ulaşmak için yapılması gereken şeyler keşfedildiğinde ve nihayet arzu gücünün aletleriyle bu fiiller gerçekleştirildiğinde, insanın bütün fiilleri iyi ve güzel fiiller olur. Bunun tersine olarak mutluluk bilinmediğinde veya arzu edilen bir amaç olarak tesis edilmeksizin bilindiğinde, arzu gücüyle ondan farklı bir şey amaç olarak tesis edilip arzu edildiğinde, düşünme gücüyle, tahayyül ve duyu güçlerinin de yardımıyla bu farklı şeye ulaşmak için gerekli fiiller keşfedildiğinde ve nihayet arzu gücünün aletleriyle bu fiiller gerçekleştirildiğinde, insanın bütün fiilleri çirkin fiiller olur (Fârâbî, 1997).

Buradan da anlaşılacağı üzere, nazari ve ameli bütün fiillerin, kendileriyle mutluluğa ulaşılacak şekilde meydana gelebilmesi için akıl gücünün diğer güçlere hâkim olması gerekmektedir.

Teorik ve pratik hikmet, insanın yetkinliğe erişmesinde rolü olan iki temel unsurdur. Teorik hikmet, insana gerçek mutluluğu, pratik hikmet ise mutluluğu elde etmek için yapılması gereken şeyleri bildirir. Hikmet, en son amacı, pratik hikmet ise, kendisiyle bu amaca ulaşılan şeyi verir (Fârâbi, 2017a).

2.2. Yetkinlik

Yetkinlik, *ilk yetkinlik* (el-kemâlü'l-evvel) ve en *ikinci yetkinlik* (el-kemâlü's-sânî) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İlk yetkinlik, türün kendisiyle bilfiil tür haline gelmesidir; örneğin kılıcın şekli, onun ilk yetkinliğidir. İkinci yetkinlik ise türün kendine özgü olan fiillerini gerçekleştirmesidir. Kılıcın kesmesi, onun ikinci yetkinliğidir. İnsana özgü cevher nâtık nefstir (en-nefsü'n-nâtika) ve dolayısıyla da insana özgü yetkinlik nâtık nefsin, insanı insan yapan özün yetkinliğidir (İbn Sina'dan aktaran Bircan, 2001).

Fârâbî'de en yetkin insan nasıl biridir diye soracak olursak, onun en yetkin insanı *er-Reîsü'l-Evvel (İlk Başkan)* kavramı ile şekillenmiştir. O, bilge bir insan, bir filozof, tanrısal nitelikli bir akıl kullanan mükemmel bir düşünür, bir peygamber, geleceği bildiren bir uyarıcı, hal-i hazırda var olan tikeller hakkında bilgi veren bir haber vericidir. Yine bu insan, insanlığın ve mutluluğun en yüksek derecesindedir. O, kendisiyle mutluluğun elde edilebileceği her fiile vakıf olan bir insandır. İşte bu kişi, kendisinin üzerinde başka bir insanın hükmünün bulunmadığı hâkim kişidir. O, imamdır, erdemli şehrin birinci başkanıdır, erdemli milletin hükümdarıdır, dünyanın hükümdarıdır.

İlk Başkanın niteliklerine gelince, bunlar onun doğuştan sahip olması gereken on iki özelliştir:

a) Organları bakımından tam ve eksiksiz olmalıdır. Başka bir deyişle, organları, başkanın kendine ait fiilleri gerçekleştirmesine kabiliyetli olmalıdır.

b) O, kendisine söylenen her şeyi iyi anlama ve idrak etme yeteneğine tabiatı gereği sahip olmalı, bir şeyi, konuşan kişinin maksadına veya bizzat şeyin kendisinin mantığına uygun olarak anlamalıdır.

c) Anladığı, gördüğü, duyduğu, idrak ettiği şeyi zihninde saklama (hıfz) yeteneğine sahip olmalı, hiçbir şeyi unutmamalıdır.

d) Uyanık ve zeki olmalı, bir şeyle ilgili en ufak bir delil gördüğünde, o şeyi bu delilin işaret ettiği yönde kavramalıdır.

e) Zihninde bulunan bir şeyi tam bir açıklıkla ifade etmesini sağlayacak güzel konuşma yeteneğine sahip olmalıdır.

f) Bilgi edinmeyi sevmeli, ona kendini vermeli, öğrenmenin zahmetlerini yenmeli, içerdiği mihnetlere katlanmalı, bunları yorucu, eziyet verici bulmamalıdır.

g) Tabiatı gereği doğruluğu ve doğru insanları sevmeli, yalandan ve yalancılardan nefret etmelidir.

h) Tabiatı gereği yeme, içme ve cinsel zevklerin peşinde koşmayan, onları arzulamayan biri olmalı, kumardan kaçınmalı, bu tür şeylerden doğan zevklerden nefret etmelidir.

ı) Yüksek ruhlu (kebîru'n-nefs) olmalı, şerefi, ululuğu sevmeli, ruhu tabii olarak çirkin ve aşağılık şeylerin üstünde olmalı, daima yüce şeylere yönelmelidir.

i) Gümüş, altın ve benzeri cinsten dünyevi şeyler onun nazarında değersiz olmalıdır.

j) Tabiatı gereği adaleti ve adil kişileri sevmeli, baskı ve zulümden, bunları yapanlardan nefret etmelidir. Kendisi ve başkaları ile ilgili olarak insaf sahibi olmalıdır. İnsanları böyle olmaya yöneltmeli, baskıya maruz kalan insanlara acımalıdır. Güzel, asil ve doğru gördüğü her şeyi desteklemelidir. Adil olmaya ve adaleti uygulamaya davet edildiğinde onu gerçekleştirmede isteksiz ve inatçı olmamalı, haksızlık ve kötülük yapması islendiğinde ise bundan uzak durma konusunda dirençli ve kararlı olmalıdır.

k) Sonra yapılmasını gerekli gördüğü şey konusunda azimli, kararlı olmalı, korku ve zaaf göstermeksizin cesur bir şekilde onu gerçekleştirmelidir (Fârâbî, 1997).

Görüldüğü gibi Fârâbî'nin kendini gerçekleştirmiş yetkin insandan beklentileri bir hayli fazla ve erdem ekseninde şekillenmektedir. *Tahsilü's-Saâde* adlı eserinde milletlerin ve erdemli şehir sakinlerinin hem bu dünyada hem de öteki

dünyada en yüksek mutluluğu elde ettikleri insani şeylerin; nazari, fikri ve ahlâkî erdemler ile ameli sanatlar olduğunu belirtmektedir (Fârâbî, 2015). Ancak bu özelliklerin doğuştan herkeste bulunmasının mümkün olmadığı açık bir gerçektir.

Sonuç

Gerek PDR hizmetlerinde, gerekse Fârâbî felsefesinde kişinin nihai hedefi mutluluktur ve bu mutluluğa ulaşmada anahtar kavram yetkinlik/kendini gerçekleştirir. Görüldüğü üzere PDR hizmetlerinde ve Fârâbî felsefesinde kendini gerçekleştirmiş, yetkin insanların özellikleri benzerlikler göstermektedir.

Kendini gerçekleştirmede *ne olmak istediği* anlamında kişinin kendi *ideal benlik düşüncesi* ve kendinin *nasıl biri olduğunu bilmek* anlamında *doğru benlik algısı* önemli iken, Fârâbî felsefesinde *kendini bilmek*, insanın o an için yalnızca kendi şahsının nasıl biri olduğunu bilmekten ziyade, bir bedeninin organları gibi, parçası olduğu kâinat içinde yerini ve görevini bilme şeklinde çok daha geniş bir anlam boyutuyla karşımıza çıkar. İdeal benlik düşüncesi ise kişiden kişiye büyük farklılıklar gösterebilecek spesifik ve göreceli bir tanımlama olmaktan ziyade, aklî düşünme, akla uygun ve ahlâkî bir hayatla kazanılabilecek bir ruhi yetkinliktir.

PDR hizmetlerinde; kendini gerçekleştirmede öncelikle kişinin temel ihtiyaçlarını gidermesi önemli iken, Fârâbî felsefesinde özellikle *mutluluk* ve *yetkinlik* kavramları ahlâkî ve metafizik bir amaç da güderek ulvî bir anlam içerir: Nâtık olan insanın kendisine verilen ilk akledilirleri kullanarak nihai hedefini düşünmesi, bu hedefe ulaşabilmesi için gerekli olan erdemlere sahip olması ve onların gereğini yerine getirmesi önemlidir.

Maslow'a göre, kendini gerçekleştirme yönünde basamakları tamamlayabilmek için motivasyonun ve potansiyel kullanımının artırılması gerekmektedir. Fârâbî'de ise bunu karşılayan gücün arzu gücü olduğu anlaşılmaktadır.

PDR hizmetlerinin nihai hedefi olan kendini gerçekleştirme ve mutluluk, yalnızca bu dünya için amaçlanırken, Fârâbî felsefesinde yetkinlik ve mutluluk

hem bu dünya, hem de öteki dünya için amaçlanmaktadır. Bu da insanın, hayatının anlamını ve motivasyonunu bir gaye üzerinde canlı tutar.

Fârâbî felsefesinde *en yüksek iyi* ve ulaşılması amaçlanan *en yüce gaye* olarak mutluluk yalnızca insanın değil, erdemli toplumlardan oluşan erdemli şehirlerin de nihai hedefidir. Bu sebeple kendini gerçekleştirme/yetkinlik kişisel bir hedef olmaktan ziyade, *toplumsal bir gelişim programı* olarak yorumlanabilir.

Vurgulanması gereken başka bir nokta ise, insanın, nihai hedefi olan mutluluğa ulaşması için bedenlen olduğu gibi, ruhen de sağlıklı olması ve bunun için kendini gerçekleştirme şartının, hem PDR hizmetlerinde, hem de Fârâbî felsefesinde ortak bir nitelik olarak kabul gördüğüdür.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, psikoloji, PDR hizmetlerinde kendini gerçekleştirme üzerinde dururken, kanaatimizce konunun daha anlamlı ve yararlı olabilmesi için, ahlakî ve metafizik boyutuyla Fârâbî'nin özellikle “yetkinlik” ve “mutluluk” kavramlarına yüklediği anlamı göz ardı etmemek zorundadır. Bu, söz konusu alana önemli bir açılım kazandıracaktır.

Kaynakça

- Aristoteles. (2015). *Nikomakhos'a etik*. (Çev. S. Babür) (6. Basım). Ankara: Bilge Su.
- Arslan, A. (2016). *İlkçağ felsefe tarihi* (5. Basım, C. 2). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Aydın, M. (1973). Fârâbî'nin siyasi düşüncesinde sa'adet kavramı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 303.
- Aydınlı, Y. (2014). *Fârâbî'de tanrı-insan ilişkisi*. (4. Basım). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aytaç, S. (2000). *İnsanı anlama çabası*. (1. Basım). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bircan, H. (2001). *İslam felsefesinde mutluluk*. İstanbul: İz.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Fârâbî. (1997). *İdeal devlet el-medînetü'l-fâdila*. (Çev. A. Arslan) Ankara: Vadi Yayınları.
- Fârâbî. (2015). *Mutluluğun kazanılması (Tahsilü's-sa'ada)*. (Çev. A. Arslan) (4. Basım). İstanbul: Divan Kitap.
- Fârâbî. (2017a). *Fusûlü'l-medenî*. (Çev. H. Özcan) Fârâbî'nin iki eseri içinde (3. Basım). İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fak. Vakfı.

- Fârâbi. (2017b). *Tenbîh alâ sebîli's-sa'âde*. (Çev. H. Özcan) Fârâbî'nin iki eseri içinde (3.Basım). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve şeyler*. (Çev. M. A. Kılıçbay,) (3. Basım). Ankara: İmge Kitabevi.
- Gürses, İ. (2017). *Dindarlık ve kişilik*. (2.Basım). Bursa: Emin.
- Kınter, N. (2012). *Benlik saygısı ve din*. (1.Basım). İstanbul: Kriter.
- Köknel, Ö. (2001). *Kimliğini arayan gençliğimiz*. (1. Basım). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Mutçalı,S. (2011). *Arapça-Türkçe (Alfabetik) Sözlük*. Dağarcık.
- Nietzsche, F. (2015). *İnsanca pek insanca -1*. (Çev. M. Tüzel) (3. Basım). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Reuchlin, M. (1975). *Psikoloji tarihi*. (Çev. T. Gökçöl) (1.Basım). İstanbul: Gelişim Basım ve Yayım.